

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۹۳۱۱۰۲۹

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی

پایان نامه کارشناسی ارشد

گرایش علوم اقتصادی

عنوان:

تعیین اولویت مالیات‌گیری از بخش‌های اقتصادی با رویکرد عدالت اجتماعی در چارچوب ماتریس

حسابداری اجتماعی

استاد راهنما:

دکتر سید مرتضی افقه

استاد مشاور:

یعقوب اندایش

نگارنده:

ناهید چناری

شهریور ماه ۱۳۹۳

سپاس و قدردانی

در ابتدا.....

سپاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از درخت علم و معرفت را روزیمان ساخت.

و اما.....

پروردگار بزرگ را شاکرم که به من سزاواری شاگردی در محضر اساتید بزرگوار، آقای دکتر سید مرتضی افقه و آقای یعقوب اندایش را عطا فرمود. اکنون که به یاری پروردگار و در سایه راهنمایی های بی دریغ ایشان این پژوهش به پایان رسید، بالاترین و شایسته ترین سپاس و تقدیر خویش را تقدیم ایشان می کنم.

در اینجا وظیفه خود می دانم از تمام اساتید گرانقدر گروه اقتصاد که هر کدام به نوبه خود مرا در امر تحصیل راهنما بوده اند، سپاسگزاری نمایم.

ماحصل آموخته‌هایم را تقدیم می‌کنم به پدر و مادرم...

آنان که مهر آسمانی‌شان آرام‌بخش آلام زمینی‌ام است

که هرچه آموختم در کتب عشق شما آموختم

و هرچه بگو شدم قطره‌ای از دریای بی‌کران مهربانیان را پاس توانم بگویم.

ره آوردی کران‌سنگ ترا این ارزان نداشتم تا نثار تان کنم، باشد که حاصل تلاشم نسیم کونه غبار حسنگیتان را بزداید.

بوسه بردستان پر مهربان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	۱-۱- مقدمه .....
۳	۱-۲- بیان مسأله .....
۴	۱-۳- ضرورت و اولویت تحقیق .....
۵	۱-۴- قلمرو تحقیق .....
۵	۱-۵- سوالات تحقیق .....
۶	۱-۶- سناریوهای تحقیق .....
۶	۱-۷- اهداف اساسی از انجام تحقیق .....
۶	۱-۸- نتایج مورد انتظار پس از انجام تحقیق .....
۶	۱-۹- روش تحقیق .....
۷	۱-۱۰- روش جمع آوری داده‌ها .....
۷	۱-۱۱- تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق .....

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱۰	۲-۱- مقدمه .....
۱۰	۲-۲- مبانی نظری .....
۱۰	۲-۲-۱- مالیات .....
۱۱	۲-۲-۲- مفهوم و تعریف درآمدهای دولت .....
۱۱	۲-۲-۳- نقش مالیات در اقتصاد .....
۱۳	۲-۲-۴- اصول و قواعد کلی وضع مالیات .....

- ۱۳-۲-۲-۵- پایه و نرخ مالیات ۱۳
- ۱۴-۲-۲-۶- انواع مالیات ۱۴
- ۱۵-۲-۲-۱-۶- مالیات‌های مستقیم ۱۵
- ۱۵-۲-۲-۲-۶- مالیات‌های غیرمستقیم ۱۵
- ۱۶-۲-۲-۷- آثار اعمال سیاست مالی مطلوب (مالیات) از طریق دولت ۱۶
- ۱۷-۲-۲-۸- نقش مالیات‌ها در توزیع درآمد ۱۷
- ۱۸-۲-۲-۹- مالیات در جهت تخصیص بهینه منابع ۱۸
- ۱۹-۲-۲-۱۰- اثر مالیات بر قیمت ۱۹
- ۲۰-۲-۲-۱۱- تأثیر مالیات از دیدگاه عرضه‌کننده و اثرات آن بر رفاه ۲۰
- ۲۱-۲-۲-۱۲- عدالت اجتماعی ۲۱
- ۲۲-۲-۲-۱۳- مفهوم عدالت در اندیشه سنتی ۲۲
- ۲۲-۲-۲-۱۴- مفهوم عدالت در اندیشه مدرن ۲۲
- ۲۴-۲-۲-۱۵- جایگاه عدالت در نظام اقتصاد آزاد ۲۴
- ۲۴-۲-۲-۱۶- رقابت، فقر و نابرابری ۲۴
- ۲۵-۲-۳- مطالعات انجام شده در زمینه مالیات و بهبود توزیع درآمد و عدالت ۲۵
- ۲۶-۲-۳-۱- مطالعات خارجی ۲۶
- ۲۹-۲-۳-۲- مطالعات داخلی ۲۹
- ۳۴-۲-۴- بررسی برخی از خصوصیات نظام مالیاتی ایران ۳۴
- ۳۵-۲-۴-۱- مقایسه مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم در ایران طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۶۱ ..... ۳۵
- ۳۸-۲-۴-۲- نسبت‌های مالیاتی در ایران ۳۸
- ۴۰-۲-۴-۳- بررسی مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه ۴۰
- ۴۱-۲-۴-۵- خلاصه و جمع‌بندی ۴۱

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

- ۴۳-۱-۳- مقدمه ۴۳
- ۴۳-۲-۳- ماتریس حسابداری اجتماعی چیست؟ ۴۳
- ۴۴-۳-۳- تاریخچه پیدایش اقتصاد کاربردی و ماتریس حسابداری اجتماعی ۴۴
- ۴۵-۴-۳- تجربه تدوین ماتریس حسابداری اجتماعی در ایران ۴۵
- ۴۷-۵-۳- روش شناسی ماتریس حسابداری اجتماعی ۴۷
- ۵۰-۱-۵-۳- ساختار یک SAM، حساب‌های اصلی و حساب‌های درونزا و برونزای آن ۵۰
- ۵۳-۲-۵-۳- رویکردهای ماتریس حسابداری اجتماعی ۵۳
- ۵۴-۳-۵-۳- رویکرد طرف تقاضا ۵۴
- ۵۶-۴-۵-۳- رویکرد طرف عرضه ۵۶
- ۵۸-۵-۵-۳- انواع شاخص قیمت در ماتریس حسابداری اجتماعی ۵۸
- ۵۸-۱-۵-۵-۳- شاخص نوع اول، شاخص قیمت تولیدکننده ۵۸
- ۵۸-۲-۵-۵-۳- شاخص نوع دوم، شاخص قیمت عوامل تولید ۵۸
- ۵۹-۳-۵-۵-۳- شاخص نوع سوم، شاخص هزینه زندگی ۵۹
- ۵۹-۶-۵-۳- ضرایب فزاینده قیمت ۵۹
- ۵۹-۱-۶-۵-۳- رویکرد ضرایب فزاینده تجزیه شده ۵۹
- ۶۰-۲-۶-۵-۳- رویکرد ضرایب فزاینده متعارف قیمت ۶۰
- ۶۲-۶-۳- پایه‌های آماری و فرآیند تعدیل آنها ۶۲
- ۶۴-۷-۳- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۶۴

فصل چهارم: توصیف و تحلیل داده‌ها

- ۶۶-۱-۴- مقدمه ۶۶

- ۲-۴- مالیات‌گیری از کدام بخش‌های اقتصادی شاخص هزینه زندگی خانوارهای روستایی را بیشتر از خانوارهای شهری افزایش می‌دهد؟ ۶۷
- ۱-۲-۴- آثار و تبعات مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی خانوار شهری و روستایی ۶۷
- ۲-۲-۴- سهم مصرف خانوارهای روستایی و شهری ۶۹
- ۳-۲-۴- تفکیک اثرات مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی پنجک‌های خانوارهای شهری و روستایی ۷۰
- ۳-۴- مالیات‌گیری از کدام بخش‌های اقتصادی شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد را بیشتر از خانوارهای پردرآمد افزایش می‌دهد؟ ۷۳
- ۱-۳-۴- آثار مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات هر بخش بر افزایش شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد و پردرآمد ۷۳
- ۲-۳-۴- سهم مصرف خانوارهای کم درآمد و پردرآمد ۷۵
- ۳-۳-۴- تفکیک اثرات مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه خانوارهای کم درآمد و پردرآمد ۷۶
- ۴-۴- با فرض اینکه ۴۰ درصد پایین درآمدی خانوارهای شهری و روستایی به صورت مستقیم مالیاتی پرداخت نکنند باید از کدام بخش‌های اقتصادی مالیات گرفت؟ ۷۷
- ۱-۴-۴- آثار و تبعات مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی ۴۰٪ کم درآمد خانوارهای شهری و روستایی ۷۸
- ۲-۴-۴- سهم مصرف ۴۰٪ خانوارهای کم درآمد و ۶۰٪ خانوارهای با درآمد بالا ۸۰
- ۵-۴- با فرض اینکه ۴۰ درصد کم درآمد خانوارهای شهری و روستایی به صورت مستقیم و غیرمستقیم مالیاتی کمتر از سایر خانوارها پرداخت کنند باید از کدام بخش‌های اقتصادی و با چه اولویتهای مالیاتی گرفت؟ ۸۱
- ۱-۵-۴- آثار و تبعات مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی دو گروه خانوارهای کم درآمد و سایر خانوارها ۸۱

۴-۵-۲- سهم مصرف ۴۰٪ خانوارهای پایین درآمدی و ۶۰٪ سایر خانوارها ۸۳

۴-۶- نتیجه‌گیری ۸۵

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه‌گیری

۵-۱- مقدمه ۸۷

۵-۲- جمع‌بندی ۸۷

۵-۳- نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات ۸۹

۵-۳-۱- نتیجه‌گیری ۸۹

۵-۳-۲- تجزیه و تحلیل نتایج بدست آمده ۹۲

۵-۳-۳- پیشنهادات سیاستی ۹۴

منابع و مأخذ

منابع فارسی ۹۶

منابع لاتین ۱۰۰

پیوست ۱۰۴

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۱-۲): روند درآمدهای مالیاتی (مستقیم و غیرمستقیم) طی دوره ۹۰-۱۳۶۱ (میلیارد ریال).....	۳۶
جدول (۲-۲): روند نسبت مالیاتی ایران طی دوره ۹۰-۱۳۸۰ (میلیارد ریال - درصد).....	۳۹
جدول (۱-۳): چهار حساب کلان جامعه در قالب نظام حسابداری اقتصادی.....	۴۸
جدول (۲-۳): الگوی ماتریس حسابداری اجتماعی بر حسب حسابهای درونزا و برونزا.....	۵۲
جدول (۱-۴): آثار و تبعات مستقیم و غیرمستقیم افزایش یک واحد نرخ مالیات بخشهای تولیدی بر افزایش شاخص هزینه زندگی خانوارهای شهری و روستایی.....	۶۷
جدول (۲-۴): سهم مصرف خانوارهای روستایی از بخشهای اقتصادی.....	۶۹
جدول (۳-۴): سهم مصرف خانوارهای شهری از بخشهای اقتصادی.....	۷۰
جدول (۴-۴): اثرات مستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی پنجکهای خانوارهای شهری و روستایی.....	۷۱
جدول (۵-۴): اثرات غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی پنجکهای خانوارهای شهری و روستایی.....	۷۲
جدول (۶-۴): آثار مستقیم و غیرمستقیم افزایش یک واحد مالیات بخشهای تولیدی بر افزایش شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد و پردرآمد.....	۷۳
جدول (۷-۴): سهم مصرف خانوارهای کم درآمد از بخشهای اقتصادی.....	۷۵
جدول (۸-۴): سهم مصرف خانوارهای پردرآمد از بخشهای اقتصادی.....	۷۵
جدول (۹-۴): اثرات مستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد و پردرآمد.....	۷۶

- جدول (۴-۱۰): اثرات غیرمستقیم افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد و پردرآمد..... ۷۷
- جدول (۴-۱۱): اثرات مالیات بر شاخص‌های هزینه زندگی خانوارها در الگوی ماتریس حسابداری اجتماعی..... ۷۸
- جدول (۴-۱۲): سهم مصرف ۴۰٪ کم درآمد خانوارهای شهری و روستایی..... ۸۰
- جدول (۴-۱۳): سهم مصرف ۶۰٪ خانوارهای بالا درآمدی مناطق شهری و روستایی ۸۰
- جدول (۴-۱۴): اثرات مستقیم و غیرمستقیم افزایش مالیات بر بخش‌های اقتصادی روی شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد و سایر خانوارها..... ۸۱
- جدول (۴-۱۵): سهم مصرف ۴۰٪ کم درآمدهای خانوارهای شهری و روستایی..... ۸۳
- جدول (۴-۱۶): سهم مصرف ۶۰٪ خانوارهای بالا درآمدی شهری و روستایی..... ۸۴

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار (۲-۱): افزایش مالیات در جهت تخصیص بهینه منابع.....	۱۹
نمودار (۲-۲): اثر افزایش مالیات بر قیمت.....	۲۰
نمودار (۲-۳): اثرگذاری مالیات بر سطح رفاه.....	۲۱
نمودار (۲-۴): روند درآمدهای مالیاتی (مستقیم) طی دوره ۹۰-۱۳۶۱ (میلیارد ریال).....	۳۷
نمودار (۲-۵): روند درآمدهای مالیاتی (غیرمستقیم) طی دوره ۹۰-۱۳۶۱ (میلیارد ریال).....	۳۷
نمودار (۲-۶): مقایسه روند درآمدهای مالیاتی (مستقیم و غیرمستقیم) طی دوره ۹۰-۱۳۶۱ (میلیارد ریال).....	۳۸
نمودار (۲-۷): روند نسبت مالیاتی در ایران در طی دوره ۹۰-۱۳۸۰ (درصد).....	۳۹

نام خانوادگی: چناری		نام: ناهید	شماره دانشجویی: ۹۱۱۱۰۰۹
عنوان پایان نامه: تعیین اولویت مالیات‌گیری از بخش‌های اقتصادی با رویکرد عدالت اجتماعی در چارچوب ماتریس حسابداری اجتماعی			
استاد راهنما: دکتر سید مرتضی افقه			
استاد مشاور: یعقوب اندایش			
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد		رشته: اقتصاد	گرایش: علوم اقتصادی
دانشگاه: شهید چمران اهواز		دانشکده: اقتصاد و علوم اجتماعی	گروه: اقتصاد
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۳/۰۶/۲۹		تعداد صفحه: ۱۳۶	
کلید واژه‌ها: مالیات، توزیع درآمد، شاخص هزینه، ماتریس حسابداری اجتماعی			
<p>چکیده</p> <p>توزیع نابرابر درآمد و ثروت در جامعه سبب بروز مشکلات بسیاری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور خواهد شد. دولت از طریق سیاست‌های مالی مانند اعمال مالیات، یارانه و کمک‌های بلاعوض به نحوی توزیع مجدد درآمدها را تنظیم می‌کند. اصولاً مالیات‌ها نقش اساسی‌تری را نسبت به سایر ابزارهای اقتصادی برای تعدیل توزیع درآمد و ثروت در جامعه بر عهده دارند. هدف این پژوهش تعیین اولویت مالیات‌گیری از بخش‌های اقتصادی در جهت کاهش نابرابری‌ها می‌باشد. بر این اساس در این پژوهش با استفاده از رویکرد هزینه‌ای ماتریس حسابداری اجتماعی سال ۱۳۸۰ و نرم افزارهای IO-SAM و MATS آثار و تبعات افزایش نرخ مالیات بر هر یک از بخش‌های اقتصادی بررسی شده است. علاوه بر این کل اثرات در قالب اثرات مستقیم و غیرمستقیم تفکیک شده است. مطابق نتایج بدست آمده، افزایش نرخ مالیات در بخش‌های وسایل نقلیه موتوری، خدمات حمل و نقل هوایی، بنزین، پست، مخابرات و خدمات پشتیبانی، شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد را کمتر افزایش می‌دهد و با توجه به اولویت ذکر شده می‌توان از آنها مالیات گرفت. اما در بخش‌های برق، نفت سفید، آرد، روغن‌های گیاهی و حیوانی، گوشت، محصولات لبنی، خدمات حمل و نقل جاده‌ای مسافر، چای، قند و شکر به دلیل مصرف بالای خانوارهای کم درآمد، شاخص هزینه زندگی این خانوارها بیشتر افزایش می‌یابد. بنابراین بهتر است از این بخش‌ها با اولویت بیان شده مالیات کمتر گرفته شود.</p>			

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

توزیع درآمد از جمله مسائل مهم و مورد توجه بسیاری از اقتصاددانان، جامعه‌شناسان، سیاست‌گذاران و متفکرین سایر حوزه‌های اجتماعی است. در زمینه اینکه توزیع درآمد در جامعه چگونه باشد که با عدالت اجتماعی در تعارض نباشد و یا اینکه این توزیع درآمد با چه عواملی در ارتباط است، چه عواملی بر آن اثر گذارند و از چه عواملی اثر می‌پذیرد، تحقیقات بسیاری انجام شده است.

توزیع نابرابر درآمد و ثروت در جامعه سبب بروز مشکلات بسیاری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور خواهد شد. از این رو یکی از وظایف اقتصادی دولت، سیاست‌گذاری در جهت توزیع مناسب درآمد و ثروت است.

سیاست‌های مالی دولت می‌تواند در کاهش نابرابری و توزیع مجدد درآمد مؤثر باشد؛ به عبارت دیگر، دولت می‌تواند به نحوی توزیع مجدد درآمدها را تنظیم نماید که باعث افزایش درآمد فقرا و تعدیل درآمد ثروتمندان شود، یعنی فاصله طبقاتی درآمد بین گروه‌های مختلف جامعه کاهش یابد. این سیاست‌ها می‌تواند از طریق اعمال مالیات‌ها یا برقراری مخارج انتقالی دولت مثل یارانه‌ها (مالیات‌های منفی)، کمک‌های بلاعوض و یا افزایش تسهیلات مالی برای افراد کم درآمد باشد.

در بین انواع درآمدهای دولت، مالیات، قابل قبول‌ترین و مناسب‌ترین نوع آن از نظر اقتصادی است. همچنین مالیات به عنوان ابزاری کارآمد در جهت اجرای سیاست‌های اقتصادی؛ اعم از توزیعی و مالی و حتی هدایت اقتصاد در مسیر اهداف کلان اقتصادی مانند تثبیت اقتصادی، ایجاد اشتغال، رشد اقتصادی و بهبود رفاه اجتماعی است. از این رو از نظر اقتصاددانان وجود یک نظام مالیاتی کارآمد برای تداوم فعالیت‌های دولت، از ضروریات است. افزون بر این، در کشورهای تک محصولی؛ مانند کشور ایران که برای تأمین هزینه‌های دولت، بیشتر متکی به درآمدهای حاصل از صادرات منابع طبیعی هستند، توجه بیشتر، به نقش مالیات در بودجه دولت ضرورت دارد.

با توجه به اهمیت موضوع مورد بحث که همزمان دو مقوله اقتصادی و اجتماعی را در بردارد از ابزار ماتریس حسابداری اجتماعی (SAM)^۱ که چارچوب نظام‌مند شده‌ای از آمارهای اقتصادی و اجتماعی می‌باشد، برای تعیین اولویت مالیات‌گیری از بخش‌های اقتصادی استفاده می‌شود.

^۱ Social Accounting Matrix

استفاده از مالیات برای کاهش فاصله طبقاتی به این صورت است که از اقشار پردرآمد مالیات بیشتری گرفته شود و از طرفی سهم مالیاتی اقشار کم درآمد کاهش یابد. به طوری که دولت از این طریق هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد را پایین نگه داشته و از طرف دیگر بتواند با درآمد مالیاتی کسب شده از اقشار پردرآمد سیاست بازتوزیعی خود را جهت کمک به اقشار کم درآمد انجام دهد.

این تحقیق به دنبال تعیین اولویت مالیات‌گیری از بخش‌های اقتصادی با رویکرد عدالت اجتماعی (بهبود توزیع درآمد و کاهش نابرابری درآمد) در ایران است. به عبارت دیگر، تحقیق حاضر قصد دارد بخش‌هایی را که در آنها، سهم هزینه‌ای اقشار کم درآمد از کل افزایش هزینه ناشی از افزایش نرخ مالیات، بیشتر است، شناسایی کند.

۱-۲- بیان مسأله

اقتصاد در جوامع غربی و اغلب کشورهای توسعه یافته تا حد زیادی وابسته به بخش خصوصی است. عمده درآمدهای دولت وابسته به مالیات‌های پرداختی توسط شهروندان آن کشورها است. بدون تردید مالیات از مؤثرترین ابزارهای در دست دولت است. دولت با استفاده از مالیات می‌تواند علاوه بر تأمین مالی هزینه‌هایش، در جهت نیل به اهداف سه‌گانه (ثبات اقتصادی، تخصیص منابع، توزیع درآمد) حرکت کند.

همان‌طور که ماسگریو^۱ (۱۹۵۹) بیان می‌کند مالیات در اقتصاد نقش‌های متفاوتی را ایفا می‌کند: تثبیت، تخصیص و توزیع درآمد. به عنوان مثال، دولت می‌تواند با اعمال مالیات بر تولید و یا مصرف کالایی خاص مانند کالاهای غیرضروری، تقاضا و تولید این کالاها را کاهش دهد. بدین ترتیب منابع متمرکز شده بر روی تولید این کالا خود به خود به سمت تولیدات دیگر سوق می‌یابد. در حقیقت، دولت به وسیله اعمال مالیات، رفتار بازار را تحت تأثیر قرار داده است. همچنین، دولت می‌تواند به منظور دسترسی به ثبات اقتصادی و رهایی از بحران‌های ایجاد شده در اقتصاد، از مالیات به عنوان ابزار سیاست مالی به خوبی استفاده کند.

همچنین در زمینه توزیع درآمد که یکی از بحث‌برانگیزترین وظایف اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها است، مالیات از ابزارهای بسیار مؤثر در دست دولت به شمار می‌رود. دولت با استفاده از سیاست

^۱Musgrave

مالیاتی مناسب و کارآمد مانند اعمال مالیات‌های تصاعدی بر درآمد، مالیات بر مصرف کالاهای غیر ضروری، مالیات‌های منفی و دیگر تدابیر مؤثر مالیاتی به نحو بهتری می‌تواند باعث بازتوزیع درآمد در جامعه و دستیابی به عدالت اجتماعی شود.

عدالت اجتماعی همواره به عنوان یکی از مهمترین اهداف و آرمان‌های نظام‌های تصمیم‌گیری سیاسی و اقتصادی برشمرده می‌شود؛ به طوری که در بسیاری از جوامع توان فکری و منابع مالی چشمگیری صرف نیل به این آرمان اجتماعی شده است. عدالت اجتماعی، به معنای اخص آن در بعد اجتماعی، الزام به عدالت در مناسبات اجتماعی و رفع تبعیض در بین گروه‌های اجتماعی، بین زنان و مردان، اقوام و نژادها و نیز مناطق مختلف را ایجاب می‌کند. در بعد اقتصادی، عدالت به رابطه بین فعالیت اقتصادی افراد جامعه و عایدی این فعالیت‌ها مربوط می‌شود. به این معنا که تلاش هر فرد و بازده اقتصادی وی چه رابطه‌ای با درآمد حاصل از تلاش مزبور دارد (سروش، ۱۳۸۶، ۲۸).

در این تحقیق سعی بر آن است این موضوع بررسی شود که با فرض اینکه در کشور، دولت بخواهد درآمد مالیاتی مشخصی را با هدف دستیابی به عدالت اجتماعی محقق نماید از کدام بخش‌های اقتصادی مالیات بیشتر و از کدام بخش‌ها مالیات کمتری گرفته شود تا به هدف فوق نایل شود. مالیات‌گیری از بخش‌هایی که سبب افزایش نسبی شاخص هزینه زندگی خانوارهای فقیر بیشتر از ثروتمندان می‌شود از عدالت اجتماعی دور و بالعکس آن در جهت تحقق عدالت اجتماعی می‌باشد.

۳-۱- ضرورت و اولویت تحقیق

نامتعادل بودن توزیع درآمد در جامعه اگر چه در کوتاه مدت اثرات چندانی در مسائل روزمره‌ی کشور ندارد، اما در بلندمدت علاوه بر آثار سوء اقتصادی ممکن است زمینه‌ساز تنش‌های اجتماعی و سیاسی نیز باشد. توزیع درآمد و جهت‌گیری‌های اقتصادی به منظور تقسیم عادلانه فرصت‌ها و امکانات بین اقشار مختلف جامعه از جمله مواردی است که در قانون برنامه پنجم ایران مورد تأکید فراوان قرار گرفته است. دستیابی به هدف مذکور مستلزم استفاده صحیح از ابزارهای اقتصادی و غیراقتصادی است که از جمله مهم‌ترین این ابزارها می‌توان از ابزارهای مالیاتی نام برد.

یکی از ویژگی‌هایی که نظام مالیاتی مطلوب باید داشته باشد، آن است که تمام اقشار جامعه متناسب با توان مالی خود زیر پوشش مالیات قرار گیرند و درآمد و ثروت به شکل عادلانه در جامعه توزیع شود تا فاصله درآمدی کاهش یابد. با توجه به اهمیت مشکل توزیع درآمد و ثروت در کشور و نیز

با در نظر گرفتن این مسئله که اصولاً مالیات‌ها نقش اساسی‌تری را نسبت به سایر ابزارهای اقتصادی برای تعدیل توزیع درآمد و ثروت در جامعه بر عهده دارند، باید توجه شود از بخش‌هایی مالیات گرفته شود که در آن شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد کمتر افزایش یابد.

۴-۱- قلمرو تحقیق

الف- مکان انجام تحقیق

قلمرو مکانی اقتصاد ایران است.

ب- دوره زمانی انجام تحقیق

تحقیق حاضر با رهیافت ماتریس حسابداری اجتماعی انجام می‌شود و آمارهای ارائه شده در یک ماتریس حسابداری اجتماعی مربوط به دوره‌ای یک ساله است. لذا در این تحقیق از ماتریس حسابداری اجتماعی سال^۱ ۱۳۸۰ که بر مبنای اطلاعات جدول داده- ستانده سال ۱۳۸۰ است، استفاده می‌شود.

۵-۱- سوالات تحقیق

سوالات مهم در این تحقیق عبارتند از:

- مالیات‌گیری از کدام بخش‌های اقتصادی، شاخص هزینه زندگی خانوارهای روستایی را بیشتر از خانوارهای شهری افزایش می‌دهد؟
- مالیات‌گیری از کدام بخش‌های اقتصادی، شاخص هزینه زندگی خانوارهای کم درآمد را بیشتر از خانوارهای پردرآمد افزایش می‌دهد؟

۶-۱- سناریوهای تحقیق

- سناریوها راه‌هایی برای فکر کردن در مورد آینده هستند. از سناریو نویسی می‌توان برای حل انواع مختلف مسائل استفاده کرد. بر این اساس سناریوهای این تحقیق عبارتند از:
- با فرض اینکه ۴۰ درصد کم درآمد خانوارهای شهری و روستایی به صورت مستقیم مالیاتی پرداخت نکنند باید از کدام بخش‌های اقتصادی مالیات گرفت؟

---

^۱ با توجه به اینکه در زمان نگارش این پایان‌نامه ماتریس حسابداری اجتماعی سال ۱۳۸۵ تدوین نشده است، از ماتریس سال ۱۳۸۰ که جدیدترین ماتریس می‌باشد استفاده می‌شود.

- با فرض اینکه ۴۰ درصد کم درآمد خانوارهای شهری و روستایی به صورت مستقیم و غیرمستقیم مالیاتی کمتر از سایر خانوارها پرداخت کنند باید از کدام بخش‌های اقتصادی و با چه اولویتهای مالیاتی گرفت؟

۷-۱- اهداف اساسی از انجام تحقیق

هدف از این تحقیق اولویت‌بندی بخش‌های اقتصادی برای اخذ مالیات با هدف کاهش نابرابری‌های درآمدی و عدالت اجتماعی است.

۸-۱- نتایج مورد انتظار پس از انجام تحقیق

انتظار می‌رود که پس از انجام تحقیق حاضر، چگونگی تغییر شاخص هزینه زندگی خانوارها در اثر افزایش نرخ مالیات بر بخش‌های اقتصادی مشخص شده و نیز بخش‌های اقتصادی براساس اولویت مالیات‌گیری رتبه‌بندی شوند.

۹-۱- روش تحقیق

در این تحقیق برای پاسخ‌گویی به سوالات و سناریوهای تحقیق از تکنیک ماتریس حسابداری اجتماعی (SAM) استفاده شده است. این روش به دلیل اینکه یک مدل تعادل عمومی بین همه بخش‌های اقتصادی با تقاضای نهایی و ارزش افزوده آنها می‌باشد، از مزیت بیشتری برخوردار است. ماتریس حسابداری اجتماعی این امکان را فراهم آورده است که بتوان به طور همزمان به بررسی مسائل اقتصادی و اجتماعی پرداخت. بنابراین برای انجام تحقیق حاضر مناسب به نظر می‌آید.

در کاربردهای ماتریس حسابداری اجتماعی از دو رویکرد استفاده می‌شود. یکی رویکرد طرف تقاضا (رویکرد درآمدی) و دیگری رویکرد طرف عرضه (رویکرد هزینه‌ای). در رویکرد درآمدی آثار و تبعات افزایش اقلام تزریقی یا توسعه یک بخش بر روی تولید و درآمد نهادها از طریق ضرایب تکاثری ماتریس حسابداری اجتماعی محاسبه و مورد بررسی قرار می‌گیرد. در رویکرد طرف عرضه، آثار و تبعات مستقیم و غیرمستقیم اقتصادی تغییرات اقلام برونزا (اقلام ناشی) بر افزایش شاخص قیمت بخش‌های تولیدی و افزایش شاخص هزینه زندگی خانوارها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این پژوهش از رویکرد هزینه‌ای استفاده شده است و اثرات افزایش مالیات بر شاخص هزینه زندگی خانوارها از طریق نرم‌افزار IO-SAM و نرم‌افزار MATS مورد بررسی قرار گرفته است.

ماتریس حسابداری اجتماعی مورد استفاده در این تحقیق مربوط به سال ۱۳۸۰ است. این ماتریس ۱۶۹ سطر و ستون دارد که ۱۶۱ سطر و ستون مربوط به حساب‌های درونزا و بقیه حساب‌های برونزا هستند. از ۱۶۱ حساب درونزا ۱۴۷ سطر و ستون مربوط به فعالیت‌های تولیدی، ۳ سطر و ستون مربوط به عوامل تولیدی، ۱۰ سطر و ستون گروه خانوارها و ۱ سطر و ستون مربوط به شرکت‌ها است.

در ماتریس مورد استفاده در این تحقیق خانوارها به دو گروه شهری و روستایی و به تفکیک به پنجک‌های درآمدی تقسیم‌بندی شده‌اند که در کنار شرکت‌ها، معرف نهادهای جامعه هستند. سایر سطر و ستون‌ها مربوط به حساب‌های برونزا شامل: مالیات بر تولید و واردات، یارانه بر تولید و واردات، انباشت سرمایه و دنیای خارج می‌باشد.

۱-۱۰-۱- روش جمع آوری داده‌ها

اطلاعات مورد نیاز به روش بررسی کتابخانه‌ای، از طریق سالنامه‌های آماری، گزارش‌های آماری مختلف و پایگاه‌های اطلاعات آماری مرکز آمار جمع‌آوری شده است. داده‌ها از ماتریس حسابداری اجتماعی سال ۱۳۸۰ بدست آمده است. به طور کلی در فرایند محاسبه ماتریس حسابداری اجتماعی اقتصاد ایران از سه نوع پایه آماری استفاده شده است که عبارت‌اند از: جدول داده- ستانده آماری تولید شده در مرکز آمار ایران، نتایج طرح هزینه و درآمد خانوارهای مرکز آمار ایران و بعضی از آمارهای مربوط به دریافت‌ها و پرداخت‌های عوامل تولید و نهاده‌ها از دنیای خارج.

۱-۱۱-۱- تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

عدالت: عدالت یک مفهوم ارزشی است، نظریه اقتصاد سرمایه‌داری، عدالت را دستاورد فعالان اقتصادی در صحنه بازار می‌داند. نظریه اقتصاد سوسیالیستی، عدالت را برابری افراد از تمام امکانات جامعه می‌داند. نظریه اقتصاد اسلامی، عدالت را ایجاد فرصت برابر برای همه افراد جامعه می‌داند (نیلی و دیگران، ۱۳۸۵).

با توجه به این تعاریف و نظر به اینکه دیدگاه واحدی در مورد عدالت وجود ندارد، تعریف عدالت مورد نظر در این تحقیق، کاهش نابرابری می‌باشد.

مالیات: مالیات در واقع برداشت دولت از بخش خصوصی است، بدون اینکه تعهدی از ناحیه دولت نسبت به پرداخت‌کننده مالیات ایجاد شود (ماسگریو، ۱۳۷۲، ۲۹۸).

ماتریس حسابداری اجتماعی: ماتریس حسابداری اجتماعی یک سیستم حسابداری منحصر به فرد داخلی است که در آن هر حساب کلان، توسط یک ستون برای خروجی‌ها و یک سطر برای ورودی‌ها، معرفی می‌شود (روند،^۱ ۱۹۸۱).

بخش‌های اقتصادی: در ماتریس حسابداری اجتماعی به هر فعالیت بخش گفته می‌شود (سوری، ۱۳۸۴).

---

^۱ Round